BADIIY XARAKTER VA MAHORAT MEZONLARI: MATYOQUB QO‘SHJONOV TANQIDIY TAFAKKURINING O‘ZIGA XOSLIGI

Jamoldinova Gulchehra Shuhratjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada akademik Matyoqub Qo‘shjonovning tanqidiy tafakkuri, badiiy asarni baholash mezonlari va tahlil usuli yoritiladi. Munaqqidning xarakter, badiiy mahorat, ijodkor mas’uliyati va hayotiylik haqidagi qarashlari Abdulla Qodiriy, Oybek hamda Abdulla Qahhor ijodiga doir kuzatishlari misolida tahlil qilinadi. Qo‘shjonov ilmiy uslubining bugungi filologik ta’lim uchun ahamiyati ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Matyoqub Qo‘shjonov, adabiy tanqid, badiiy xarakter, mahorat, ijod mas’uliyati, Qodiriyshunoslik, estetik mezon, talqin.

Annotation: The article examines the critical thinking of Matyoqub Qoshjonov, his criteria for evaluating literary works and his method of analysis. His views on character, artistic mastery, creative responsibility and realism are discussed through his studies of Abdulla Qodiriy, Oybek and Abdulla Qahhor. The relevance of Qoshjonov’s scholarly style to contemporary philological education is also considered.

Keywords: Matyoqub Qoshjonov, literary criticism, artistic character, mastery, creative responsibility, Qodiriy studies, aesthetic criterion, interpretation.

Аннотация: В статье рассматриваются критическое мышление Матякуба Кошжанова, его критерии оценки художественного произведения и особенности анализа. На материале исследований творчества Абдуллы Кадыри, Айбека и Абдуллы Каххара раскрываются взгляды учёного на характер, художественное мастерство, ответственность писателя и жизненность. Определяется значение его научного стиля для современной филологии.

Ключевые слова: Матякуб Кошжанов, литературная критика, художественный характер, мастерство, творческая ответственность, кадыроведение, эстетический критерий, интерпретация.

O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixida Matyoqub Qo‘shjonov nomi badiiy asarni sinchiklab o‘qish, yozuvchi mahoratini aniq dalillar orqali ochish va tanqidiy fikrni sodda, tushunarli usulda bayon etish bilan bog‘liq. U tanqidni asar ustidan hukm chiqarish emas, badiiy hodisaning ichki imkoniyatlarini ochuvchi ilmiy-ijodiy faoliyat sifatida tushundi. “O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi” darsligida ham uning fikrlash tarzi, ifoda uslubi, jangovar haqqoniyligi va salmoqli tadqiqotlari alohida qayd etiladi [2. 192].

Munaqqid qarashlarining markazida badiiy xarakter va yozuvchi mahorati masalasi turadi. Qo‘shjonov uchun qahramon tayyor sxema emas; xarakter voqea, konflikt, muhit, ruhiy kechinma va badiiy detalning o‘zaro bog‘lanishi orqali shakllanadi. Shu sababli u syujetni qayta hikoya qilish bilan cheklanmay, qahramonning qanday yaratilgani va uning ruhiy ishonarliligini ta’minlagan vositalarni izlaydi. Bu tamoyil “Hayot va mahorat”, “Oybek mahorati”, “Abdulla Qodiriyning tasvirlash san’ati” kabi tadqiqotlarda yaqqol ko‘rinadi [3. 90].

Qo‘shjonovning ijod mas’uliyati haqidagi qarashlari ham shu tamoyilga tayanadi. Uningcha, yozuvchi hayotni shunchaki qayd etmaydi, balki uni his etib, badiiy qayta yaratadi. Olim yozuvchi hayotni “quruq, jonsiz, ehtirossiz” tasvirlay olmasligini, voqelikni chuqur his qilib, jonli tarzda o‘zlashtirishi zarurligini ta’kidlaydi [1. 18]. Demak, ijodkor mas’uliyati hayot haqiqatini san’at haqiqatiga aylantirish mahorati bilan belgilanadi.

Matyoqub Qo‘shjonovning Qodiriyshunoslikka qo‘shgan hissasi uning tanqidiy tafakkurini eng aniq namoyon etadi. “Abdulla Qodiriyning tasvirlash san’ati”da u “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon”ni tarixiy mazmun bilangina emas, badiiy qurilish, obrazlararo munosabat va psixologik tasvir bilan birga tahlil qildi. Tadqiqot adib san’ati va mahoratini tizimli yoritgan fundamental ishlardan biri sifatida baholanadi [2. 194–196]. Otabek va Kumush obrazlari orqali xarakter, konflikt va voqeani sirli rivojlantirish usullarini kuzatishi Qo‘shjonovning matnga tayangan tahlil metodini ko‘rsatadi.

Oybek va Abdulla Qahhor haqidagi izlanishlarida ham badiiylik mezoni ustuvor. Oybek ijodida xarakter bilan konflikt, kompozitsiya va ruhiy holat aloqasiga e’tibor qaratiladi. Abdulla Qahhor tahlilida esa ixchamlik, detal aniqligi, psixologik ishonarlilik va til tabiiyligi mahoratning muhim belgisi sifatida baholanadi. Shuning uchun Qo‘shjonov tanqidida “nima haqida yozilgan?” savoli bilan birga “qanday va qay darajada ta’sirchan yozilgan?” savoli ham muhimdir.

Matyoqub Qo‘shjonov uslubining yana bir jihati — murakkab ilmiy masalani kitobxonga yaqin tilda tushuntira olishidir. Uning maqolalarida nazariy tushuncha bevosita matn tahlili bilan bog‘lanadi. Natijada tanqidiy fikr quruq hukm emas, o‘quvchini mushohadaga chorlaydigan tahlilga aylanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham Qo‘shjonovning ilmiy uslubi muammo nazariyasini badiiy material bilan uyg‘unlashtirishi va estetik talabchanlikni saqlashi bilan baholanadi [4. 135–139].

Bugungi filologik ta’limda Qo‘shjonov tajribasi ayniqsa muhim. Tayyor elektron sharhlar ko‘paygan sharoitda talaba badiiy matnni bevosita o‘qish, detalga e’tibor berish, fikrini dalil bilan asoslash va qahramon xarakterini matn ichki qonuniyatlari asosida tushuntirish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi kerak. Qo‘shjonov metodi asarga tashqaridan tayyor g‘oya yuklashdan ko‘ra, ma’noni matnning o‘zidan izlashga o‘rgatadi.

Xulosa qilib aytganda, Matyoqub Qo‘shjonov tanqidiy tafakkurining asosiy kuchi badiiy asarga yaqin turish, xarakter va mahoratni matnning ichki tuzilishi orqali ochish, yozuvchi mas’uliyatini hayotiylik va estetik ta’sir bilan bog‘lashda namoyon bo‘ladi. Uning Qodiriy, Oybek va Abdulla Qahhor ijodiga doir tadqiqotlari o‘zbek adabiy tanqidida chuqur tahlil va xolis baho tamoyillarini mustahkamladi. Shu bois olim merosi yosh filologning mustaqil fikrlashi va asosli tahlil ko‘nikmasini rivojlantiradigan muhim ilmiy maktab bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qo‘shjonov M. Ijod mas’uliyati: adabiy-tanqidiy maqolalar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1981.
2. Nazarov B., Rasulov A., Qahramonov Q., Ahmedova Sh. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi: darslik. – Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 432 b.
3. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi fanidan o‘quv-uslubiy materiallar. – Urganch, 2012. – B. 90.
4. Yo‘ldoshev D.N. Muammo nazariy talqinida munaqqid mahorati (Matyoqub Qo‘shjonov asarlari misolida) // QarDU xabarlari. – 2024. – № 1. – B. 135–139.
5. Qo‘shjonov M. Abdulla Qodiriyning tasvirlash san’ati. – Toshkent: Fan, 1966.
6. Qo‘shjonov M. Abdulla Qahhor mahorati. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1988. – 232 b.